

P. FARKAS ILONA

Ideológiai offenzíva

Franciatankönyvek a magyar gimnáziumokban 1956 és 1968 között

„Gyakran mondják, hogy ahány nyelvet tud az ember, annyi világot ismer. A nyelv ugyanis kultúrát hordoz, és aki jól megtanul idegen nyelveket, az ezzel együtt a népek kultúráját is megismeri.”¹ Ennek a kijelentésnek az igazát ma aligha vitatná bárki. A nyelvoktatásban használt tankönyvek pedig különösen fontos szerepet töltenek be abban, hogy a különböző kultúrák hordozói megérthessék egymást. Elemi követelmény a nyelvkönyvekkel szemben, hogy amikor „a nyelvet tanítják”, figyeljenek az adott nyelv mögött rejlő tartalomra is. Hiszen a nyelv nem a tanítás végcélja. A legtöbb ember számára csupán eszköz, amelyet azért akar birtokba venni, hogy általa jobban megismerhesse az országot és kultúráját. Az a nyelvkönyv, amely csak a nyelvi tudnivalókra szorítkozik, nem felel meg a modern nyelvoktatással szemben támasztott követelményeknek.²

Ezek szellemében vontam vizsgálat alá a közoktatásban 1956-tól 1968-ig megjelent franciatankönyveket. Terjedelmi okokból csak a gimnáziumok számára készült nyelvkönyveket tanulmányoztam, összesen

tízfélt. Az egyes évfolyamok tananyagait analizálva arra kerestem a választ, hogy mennyire nyomta rá a bélyegét a *politika* a nyelvkönyvek tartalmára.

A gimnáziumi első évfolyamon természetesen kezdő szintről indult a nyelvoktatás. Az 1959-ben kiadott első osztályos tankönyv Zigány Miklós munkája.³ A nyelvi alapok adekvátak: hétköznapi szavak, egyszerű nyelvtani elemek, alpdialógusok klasszikus témákkal, mint például iskola, étkezés, színház. Az általános témák közé történelmi évszámok is kerültek a magyar, a francia és az orosz történelemből. Ezek közül kiemelendő 1917 és 1945, melyekhez a hivatalos magyar történetírásnak megfelelő eseményeket kapcsolt a szerző, természetesen francia nyelven: „1917 – *Grande Révolution Socialiste d’Octobre*”, illetve: „1945 – *Libération de la Hongrie*”.⁴ Ugyancsak kiemelendő a két ünnepnap, április negyedik és november hetedik, melyek jelentőségét így tanulták a diákok: „[...] le 4 avril, l’anniversaire de notre libération; [...] le 7 novembre, la date le plus important

¹ Köpeczi Béla (1983): A műveltség szerkezete és a társadalomtudományok. In: *Műveltség és minőség*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 191. Köpeczi Béla (1921–2010) művelődés- és irodalomtörténész volt, az MTA rendes tagja, 1982 és 1988 között művelődési miniszter.

² Miklós Magdaléna (2000): A magyar nyelvkönyvek magyarságképe. *Hungarológiai Évkönyv* I. 72. o. Letöltés: http://epa.oszk.hu/02200/02287/00001/pdf/Hungarologiai_Evkönyv_01_072-082.pdf (2021. 01. 29.)

³ *Francia nyelvkönyv az általános gimnáziumok I. osztálya számára*. A Művelődésügyi Minisztérium rendeletére adták ki. Tankönyvkiadó, Budapest. Készült a Művelődésügyi Minisztérium Középiskolai Főosztályának irányításával. Zigány Miklós munkája. A rajzokat Papp Iván készítette. A könyv bírálatában Hardy Laura, Kelemen Tiborné és Lelkes István vettek részt. A kézirat nyomdába érkezett: 1958. november. Megjelenés: 1959. március. Példányszám: 4000.

⁴ Azaz: „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” és „Magyarország felszabadulása” (124. o.). Az idézeteket az írásban betűhíven közöljük!

*dans l'histoire modern l'humanité: le jour de la naissance du socialisme.*⁵ A korabeli világképformáló ideológia jegyében a szocializmus építésének jelentőségét ilyen velős mondatokba foglalta a könyv szerzője:

„Grand-père est le plus vieux, naturellement [..]. Depuis sa jeunesse il a beaucoup travaillé pour le socialisme, il est donc bien content maintenant. Il regarde avec plaisir le monde nouveau”⁶

Ha ezt a kiadványt összevetjük az 1967-ben megjelent első osztályos tankönyvvel,⁷ szembevetünk, hogy utóbbi mennyire más felfogásban íródott. A Gergelyi–Nagyajtósi szerzőpáros klasszikus tankönyvet írt. Abszolút kezdő szintről indul ez a könyv is: a nyelvre koncentrál, korrekt, tárgyilagos – és nincs politikai tartalma. A szerzők arra törekedtek, hogy a mindennapi életben hasznos beszédhelyzeteket, témákat, szó-kincset tanítsanak a diákoknak. Bár ebben a tankönyvben szintén szerepel április negyedik és november hetedik, más dátumokkal egyetemben, de csak nyelvi elemként; az eseményeket nem tematizálják a tankönyvírók. „*Mondd franciául! Ma van szeptember elseje. Ma van szeptember huszadika. Ma van október hatodika. Ma van november hetedik. Ma van március*

tizenötödike. Ma van április negyedik. Ma van május elseje. Ma van július tizennegyedik. Ma van augusztus huszadika”⁸. További érdeme a szerzőknek, hogy a május elsejére akkor jellemző eseményeket ideológiától

mentesen fogalmazták meg. Az ünnepi felvonulásra helyezték a hangsúlyt, ahogy a szövegben szerepel: „*Nous défilons avec les travailleurs dans les rues. Nous chantons,*

nous sommes joyeux. Beaucoup de gens nous regardent des fenêtres et sur les trottoirs”⁹. A könyvben végig könnyen érthető szövegek, egyszerű dialógusok, fordítási gyakorlatok szerepelnek – politikamentesen. Érvényes ez a megállapítás az áthallásos „*Nem találok a francia könyvem. Ott van az orosz könyv alatt*”¹⁰ fordítandó mondatra is, hiszen ez is inkább a nyelvet tanítja, mintsem a politikumot komolyan szolgálhatná. A Gergelyi– Nagyajtósi szerzőpáros tehát megmutatta: lehet másképp is tanítani a francia nyelvet. Könyvük kissé megkopott, de voltaképpen hibátlan.

A második osztályos tankönyvek közül az 1956-ban megjelent francia nyelv-könyv¹¹ a politika és az oktatás igen szoros szimbiózisát mutatja. A könyv számos negatív vonásának egyike, hogy Sztálint és

⁵ „[–] április 4, felszabadulásunk évfordulója; [...] november 7, az emberiség modern történelmének legfontosabb dátuma: a szocializmus születésnapja” (140–141. o.)

⁶ „A nagypapa a legidősebb, természetesen [...]. Fialat kora óta sokat dolgozott a szocializmusért, és most nagyon elégedett. Örömmel tekint az új világ felé.” (153–154. o.)

⁷ *Francia nyelvkönyv az általános gimnáziumok I. osztálya számára*. Készült a művelődésügyi miniszter rendeletére az MM Közoktatási Főosztálya és az Országos pedagógiai Intézet irányításával. Gergelyi Mihály és Nagyajtósi István munkája. A rajzokat Görög Júlia készítette. Bírálók: Kalocsai Tibor és Kerekes Sándor. Megjelent 1967 áprilisában. Példányszám: 8000.

⁸ 102. o.

⁹ „Felvonulunk a munkásokkal az utcákon. Énekelünk, nagyon vidámak vagyunk. Sok ember néz minket az ablakokban és a járdákon.” (122. o.)

¹⁰ 80. o.

¹¹ *Francia nyelvkönyv az általános gimnáziumok II. osztálya számára*. Készült az oktatásügyi miniszter rendeletére. Tankönyvkiadó, Budapest. Zigány Miklós és Sipos Lajos munkája. A képeket Zórád Ernő rajzolta. A kézirat nyomdába érkezett 1955. november. Megjelenés: 1956. február. Példányszám: 7000. Készült az 1955. évi ötödik kiadás alapján.

Rákosit elvtelenül dicsőíti több oldalon is. November hetedike, a „jeles ünnep” méltatása természetesen itt is feldolgozandó iskolai tananyag. Gondosan megválogatott szavak, ömlengő szóár adatok, túlzásokkal teli megfogalmazások – ezek a tankönyv legszembeütőbb jellegzetességei. Néhány mondat, példaként: „*Vive la Grande Révolution d’Octobre!*”¹² „*Vive l’Union Soviétique, le grand ami du peuple hongrois! Vive le Parti des Travailleurs Hongrois! Vive le camarade Rákosi! Vive la paix! Vive l’Union des peuples démocratiques!*”¹³ Mindezek alapján erről a franciatankönyvről túlzás nélkül állítható, hogy a korabeli Magyarország kordokumentuma is egyben. Az irodalmi értéket nem képviselő Sztálin és Lenin munkássága mellett – francia klasszikusokat is beemeltek a tankönyvírók. Bár Victor Hugo és Molière jelentőségükhöz képest aránytalanul kis helyet kaptak a kötetben, a tett már önmagában elismerést érdemel. További értéke a könyvnek, hogy némi magyar vonatkozást is tartalmaz: néhány magyar város és a Bükk hegység került említésre. Mindez azonban nem felelteti a tankönyv átpolitizált, ideologizált voltát. A három évvel később, 1959-ben megjelent, átigazított kiadás aztán¹⁴, bár hasonló koncepció alapján íródott, mint az előző, az ömlengéseket elhagyta, Sztálin és Rá-

kosi már nem szerepelnek, de azért több olvasmányában is benne van a kor hangulata. Továbbra is kötelező tananyag április negyedike és november hetedike. Utóbbi téma több oldalon át szerepel különböző formátumokban: olvasmányként, fordítási gyakorlatként, levélírási feladatként. A nagy októberi szocialista forradalom kapcsán természetesen Lenin is középsikolai tananyag. Egy teljes olvasmány szól Lenin Párizsban eltöltött éveiről.¹⁵ Nem véletlen, hogy „hazánk felszabadítása” is többször előfordul a könyvben. Április negyedikkével kapcsolatban a szerző hosszasan méltatja a Vörös Hadsereget: „*Ce jour est la plus grande fête nationale des Hongrois, parce’ que c’est le 4 avril 1945 que les héroïques soldats de la glorieuse Armée Rouge ont chassé le dernier ennemi de notre pays et nous ont ainsi apporté la liberté.*”¹⁶ Ezekről az ellentmondást nem tűrő, ideologikus mondatokról jól látszik, hogy a szocialista nevelés jegyében elsajátítandó tartalomként kerültek a könyvbe.

A tankönyvnek azonban pozitív vonásait is látni kell. Példaként említhetjük Franciaország részletes földrajzi leírását. Ezzel szemben az ország történelmét egy mondatban elintézte a tankönyv írója: „*L’histoire de la France est glorieuse, et son rôle immense dans l’évolution des idées modernes est bien connu*”¹⁷. Magyarországról

nem véletlen, hogy „hazánk felszabadítása” is többször előfordul a könyvben

¹² „Éljen a nagy októberi forradalom!” (52. o.)

¹³ „Éljen a Szovjetunió, a magyar nép nagy barátja! Éljen a Magyar Dolgozók Pártja! Éljen Rákosi elvtárs! Éljen a béke! Éljen a demokratikus népek szövetsége!” (53–54. o.)

¹⁴ *Francia nyelvkönyv az általános gimnáziumok II. osztálya számára*. Készült a Művelődésügyi Minisztérium Középfokú Oktatási Főosztálya Oktatási és nevelési Osztályának irányításával. Tankönyvkiadó, Budapest. Zigány Miklós munkája. Csergezán Pál rajzaival. A kézirat nyomdába érkezett 1959 márciusában. Megjelenés: 1959. július. Pályaszám:7000.

¹⁵ „Lénine à Paris”, 95–96. o.

¹⁶ „Ez a nap a magyarok legnagyobb nemzeti ünnepe, mert 1945. április 4-én a dicső Vörös Hadsereg hős katonái kiűzték az utolsó ellenséget is hazánkból és így elhozták nekünk a szabadságot.” (100. o.)

¹⁷ „Franciaország történelme dicsőséges, és óriási szerepe a modern gondolkodásban jól ismert.” (91. o.)

továbbra is csak dióhéjban esik szó, pár mondat erejéig, a tankönyv utolsó fejezetében.

Ahogy az elsősöknél már láttuk, a második osztályos gimnazisták is sokkal színvonalasabb franciatankönyvhöz juthattak 1967-ben.¹⁸

Tartalmában óriási előrelépést mutat a korábbihoz képest: *minden tananyaga* elemi ismereteket nyújt, és egyértelműen *a nyelvet tanítja*. Igényesen összeállított olvasmányok sorjázna a könyvben, politikának, történelemnek semmi nyoma, a szerző került a szovjet témákat is. Nagyajtósi István munkája bizonyíték arra, hogy egy tankönyvnek nem kell kiszolgáltatnia semmilyen politikát, én nem kell, hogy világnézeti nevelés fóruma legyen! A tankönyv végén található fordítási gyakorlatokban kétszer fordul elő az orosz szó: „*Francia és orosz dalokat énekelünk, majd eljátszottunk néhány jelenetet Molière egy vígjátékából.*”¹⁹ *Illetve: „Mi is gimnáziumba járunk. Oroszul és franciául tanulunk.*”²⁰ Az orosz nyelv ilyen formában való megemlézése önmagában ártalmatlan tényező. A könyv témakörei életszerűek és változatosak; téma például maga az iskola, a bevásárlás vagy a karácsony. Ezekon felül információkban bővelkedő olvasmányokat találunk, például a Mont Blanc-ról, az Eiffel-toronyról vagy a Lumière-fivéerekről. Változatos témájú,

didaktikai szempontból nézve is jól összeállított tankönyv Nagyajtósi munkája.

Harmadik osztályban jelentősen bővült a tananyag, újabb és újabb tartalmak kerültek be. Az 1957-ben megjelent tankönyv²¹ – ahogy kortársai – ideológiára,

aktuálpolitikára koncentrálnak, tele „eszmei mondanivaló”-val. A valós élettől elrugaskodott olvasmányoknak több-kevesebb politikai színezetük van – vagy csak az van. A könyv egy része országismeret: Franciaország, Magyarország és a Szovjetunió bemutatása. Megjegyzendő: utóbbi van túlsúlyban. Továbbá a tankönyvírók Franciaországból Párizs helyett a szürke külvárosokat írják le, ahol: „*Tout est uniforme, gris, triste [...] La misère règne à tous les étages.*”²² A fordítási gyakorlat is ehhez igazodik: „*Gondolj-e a párizsi külváros utcáira? Van egy francia barátom, aki gyakran küld nekem levelet. Ők sötét és szomorú külvárosokban élnek. A házak itt magasak, de szürkék és egyformák. Az emberek, akik ezekből kijönnek, sápadtak és szomorúak, de nem vesznek el a bátorságukat. [...]!*”²³ Lenin élete és munkássága harmadik osztályban is iskolai törzsanyag, több leckében is előfordul: olvasmányban, fordítási gyakorlatban egyaránt. Különösen éles megnyilvánulásait találjuk a tankönyvben a korszellemnek: „*Szeressük hazánkat és szeressük a szovjet hősokeket!*”²⁴ „*Ha kapitalista országban*

¹⁸ *Francia nyelvkönyv az általános gimnáziumok II. osztálya számára.* Készült a művelődésügyi miniszter rendeletére az MM Közoktatási Főosztálya és az Országos Pedagógiai Intézet irányításával. Nagyajtósi István munkája. A képet Gönczy Béla rajzolta. Bírálók: Kalocsay Tibor és dr. Lelkes István. Anyanyelvi bíráló: Dr. Kelemen Tiborné. A kézirat nyomdába érkezett 1966. december. Megjelent: 1967. június. Példányszám: 11 000.

¹⁹ 222. o.

²⁰ 224. o.

²¹ *Francia tankönyv az általános gimnáziumok III. osztálya számára.* Készült a művelődésügyi miniszter rendeletére. Kuthy Zoltán és Závodszy Ferenc munkája. A kézirat nyomdába érkezett 1957. február, megjelenés 1957. március. Példányszám 4000. Készült az 1956. évi ötödik kiadás alapján.

²² „Minden egyforma, szürke, szomorú. Nyomorúság uralkodik minden szinten.” (12. o.)

²³ 17. o.

²⁴ 32. o.

lennének, a munkások élete nagyon szomorú lenne. Az én apám nem lenne újtó, és nyomorban lennék.”²⁵ „A termelősövetkezetek nagyon fontosak az ország gazdasági életében. Kell, hogy minden dolgozó paraszt belépjön oda saját érdekében”²⁶. „Sok hős szovjet katona halt meg hazánk felszabadításáért.”²⁷ „A kommunista ember nem fél a nehézségektől.”²⁸ Ezek a túlerőltetett megfogalmazások kínos politikai megfelelési kényszerre világítanak rá. A tankönyv leginkább kifogásolható fejezetei a 11–15. leckék, melyek végig a Szovjetunióról szólnak. Az ország, a főváros, a szovjet fiatalság; mind-mind egy-egy lecke témái. A Szovjetunió és a „szovjet nép” pozitív színben való feltüntetése láthatóan itt is a kommunista nevelés szerves része: „*Tout le peuple soviétique, hommes et femmes, jeunes et vieux, tous, comme un seul homme, travaillaient et luttèrent pour la paix, pour le bonheur de tous les peuples.*”²⁹ „Nézem a Szovjetunió térképét. Ez igen nagy ország, a legnagyobb az egész világon. Ez a legboldogabb az összes országok között. [...]”³⁰ Ezekből a mondatokból, a frázisokká felfújt jelzőkből, a szuperlatívuszok használatából egyértelműen kitűnik, hogy a nyelv tanítása másodrendű fontosságú itt; az elsőrendű cél a Szovjetunió megbecsülésére és szeretetére való nevelés. Olyannyira,

nem mutatnak fel megfelelő kulturális tartalmakat

hogy még a szovjet himnuszt is tanulták a diákok franciául.³¹ A szovjethatalomra való pozitív reflexió is megjelenik – és ezek

a hízelgések tökéletesen illenek a tankönyv jellegéhez. Romain Rolland Nobel-díjas francia író alábbi mondata is kissé problematikus: „*Nulle*

part le sens de la solidarité humaine, de l'égalité de race et de peuple n'est plus naturel qu'en U.R.S.S.”³² Az országgal kapcsolatos több oldalnyi szöveg, a merész ferdtések miatt lehet a legélesebben Kuthy Zoltán és Závodszy Ferenc e tankönyvét bírálni. Kétségtől az sem válik a könyv előnyére, hogy utolsó fejezetként aránylag szerény helyet kaptak a francia klasszikusok, mint például Victor Hugo, Balzac, Zola, Maupassant.

Sajnos hasonló szellemű Zigány Miklós 1960-ban megjelent munkája is.³³ A harmadik osztályos tankönyv korának pontos lenyomata. Témaválasztásban igen gazdag, de a szövegek nem mutatnak fel megfelelő kulturális tartalmakat. Újdonság, hogy a tankönyv írója gazdasági kérdésekkel is foglalkozik a könyvben, így például a villamosítással, energiaforrásokkal, a munka világával. A villamosítással összefüggésben egy Lenin-idézet is olvasható a tankönyvben: „*Le pouvoir des*

²⁵ 41. o.

²⁶ 46. o.

²⁷ 78. o.

²⁸ 104. o.

²⁹ „Az egész szovjet nép, férfiak és nők, fiatalok és öregek, mindannyian egy emberként dolgoznak és harcolnak a békéért, minden nép boldogságáért.” (52. o.)

³⁰ 57. o.

³¹ 51. o.

³² „Sohol sem természetesebb az emberi szolidaritás, a fajok és a nemzetek közötti egyenlőség iránti érzék, mint a Szovjetunióban.” (62. o.)

³³ *Francia nyelvkönyv az általános gimnáziumok III. osztálya számára.* Készült a Művelődéstudományi Minisztérium Középiskolai Főosztályának irányításával. Tankönyvkiadó, Budapest. Zigány Miklós munkája. A rajzokat Köpeczi Bócz István készítette. A kézirat nyomdába érkezett: 1960. május. Megjelenés: 1960. augusztus. Példányszám: 5000.

*Soviets+électrification=le communisme.*³⁴ Lenin továbbra is kötelező penzum, viszont az mindenféleképpen pozitívumként könyvelhető el, amikor a fordítandó szöveg nem egysíkú, inkább változatos: „*Három fontos energiaforrás van: a szén, a kőolaj és a víz energiája. A legolcsóbb a vízé, de nálunk a természeti adottságok nem engedik meg, hogy ilyen energiabázisokat építsünk. [...] Miután feltalálták a villamos világítást, az ember élete megváltozott. Ezelőtt néhány századdal az ember felkelt, amikor a nap kelt, és lefeküdt, amikor sötétedett. A villamosság nagy szerepet játszik a modern ember életében: megkönnyíti munkáját és lehetővé teszi a kultúra terjedését.*”³⁵ Lenin mellett a párizsi kommün is bekerült a tananyagba. A kommün magyar alakjáról, Frankel Leóról sok mindent megtudhattak a diákok. Rövid francia nyelvű biográfiáját³⁶ fordítási gyakorlat egészíti ki: „*Frankel Leó egy igazi forradalmár volt. Habár jómódú családba született, elhagyta azt, mert egyetlen vágya van csak, boldoggá tenni az egész emberiséget. Egész élete csak küzdelem, és meghal, mielőtt kitört volna a nagy, igazi forradalom. Szerencsétlen volt tehát az élete? Nem, mert az élet célja csak harc lehet egy jobb életért, egy jobb társadalomért.*”³⁷ Komoly ideológiai tartalma van a *Jean Frédéric Joliot-Curie*-fejezetnek. A nagy fizikus tudományos tevékenysége

egyértelmű az utókor számára, politikai szerepvállalása már kevésbé. Joliot-Curie egyoldalú jellemzése, kommunista voltának kihangsúlyozása a tankönyv legfőbb gyengesége: „*Je suis devenu communiste – dit Joliot-Curie –, parce que je suis patriote. Et si je dois être pris ou fusillé, je veux mourir communiste.*”³⁸ „*Joliot était un grand*

Molière, Baudelaire, Paul Verlaine képviselik a kultúrát; itt talán adhatott a könyv valódi élményt is

admirateur et ami de l' U. R. S. S. En 1951 il vi[e]nt dans la capitale soviétique pour recevoir le Prix Staline pour son travail de président du Comité Mondial de la Paix.”³⁹ A fizikus

a fordítási gyakorlatból sem maradhatott ki, és jelenlétét Zigány még nehéz nyelvi fordulatokkal is tetézi: „*Tudjátok, mikor és miért csatlakozott Joliot-Curie a Francia Kommunista Párthoz? Látva, hogy a Párt oly nagy tevékenységet fejt ki a német megszállás ellen, megértette, hogy kik az igazi hazafiak. Amikor meghalt, hazája elvesztette egyik nagy fiát; a Párt egyik kiváló tagját; a tudomány egy nagy tudóst; és a Béke Világtanács első elnökét*”⁴⁰ Ismét a tankönyv végén találunk csak egy kevés értékes irodalmi anyagot. A francia irodalom képviselői közül Molière, Baudelaire, Paul Verlaine képviselik a kultúrát; itt talán adhatott a könyv valódi élményt is a diákoknak.

Bogdány Ferenc 1968-ban megjelent, harmadik osztályosok számára írt tankönyve⁴¹ az előző könyvekhez képest új

³⁴ „Szojethatalom + villamosítás = kommunizmus.” (22. o.)

³⁵ 26. o.

³⁶ „Léon Frankel, communard de 1872” (59. o.)

³⁷ 66. o.

³⁸ „Kommunista lettem – mondja Joliot –, mert hazafi vagyok. És ha elfognak vagy lelőnek, kommunistaként akarok meghalni.” (72. o.)

³⁹ „Joliot nagy csodálója és barátja volt a Szovjetuniónak. 1951-ben a szovjet fővárosba jött, hogy átvegye a Béke Világtanács elnökeként végzett munkájáért a Sztálin Békédíjat.” (72. o.)

⁴⁰ 79. o.

⁴¹ *Francia nyelvkönyv az általános gimnáziumok III. osztálya számára.* Készült a művelődésügyi miniszter rendeletére az MIM Közoktatási Főosztálya és az Országos Pedagógiai Intézet irányításával. Bogdány Ferenc munkája. A képeket Zsoldos Vera rajzolta. Bírálók: Kalocsay Tibor és Nagyajtosi István. Anyanyelvi bíráló: Mátrai Tivadarné. A kézirat

értékeket – de régi hibákat is – felmutatott. A szerző kitapintható szándéka, hogy a tanulók bővíthessék ismereteiket, tájékozottabbá válhassanak, francia nyelvű kommunikációra képesek legyenek. Franciaország bemutatására helyezte a hangsúlyt, a legkorrektebb módon, ideológia- és politikamentesen: „[...] le monde entier connaît la mode française, les parfums français, la cuisine française. [...] La France est comme un livre d'histoire.”⁴² „Paris [...] une des plus belles villes du monde”⁴³ Párizs külvárosának körbeírása is finomabb, pozitív kicsengésű: „Mais dans la banlieue qui entoure Paris, les rues sont étroites. Dans les vieilles maisons il y a peu d'air et de soleil. Quel contraste avec les quartiers riches de la capitale!”⁴⁴ A tanulók az ország nevezetességein kívül híres francia írókról, tudósokról, filozófusokról olvashattak. A leíró jellegű olvasmányok olyan személyekről szólnak, mint például Rousseau, Voltaire, Victor Hugo, Louis Pasteur, Anatole France. A hosszú politikamentes oldalak után újra történelmi ismeretek jönnek: Lenin párizsi emigrációja továbbra is releváns téma, újdonságokat nem tartalmaz. Amint a politikai korszelemhez kötődni kezdenek a megfogalmazott szövegek, már nem válnak a tankönyv előnyére: „Jeunes de France, vous êtes partout

et toujours les premiers. Vous êtes une des plus belles jeunesse du monde et nous, qui luttons pour le communisme”⁴⁵ Valamint: „Dans un régime socialiste il n'y aura pas de femmes tristes, de gens sans travail. La vie

sera belle et nous serons tous heureux.”⁴⁶ A tan-

Lenin párizsi emigrációja továbbra is releváns téma

könyv ugyan gazdag tematikájú, de mint a tudatformálás egyik eszköze követi a hivatalos

vonalat. Lenin, a kommunizmus építése, a szocializmus igenlése nélkül hibátlanak volna mondható a tankönyv.

Nagy változás a gimnáziumok negyedik osztályában következett be, ahol az addig jelentéktelen világirodalmi olvasmányok hirtelen a tananyag felét adták. Az 1961-ben megjelent tankönyv⁴⁷ első része mentes minden aktuálpolitikától, a nyelvtanítás és az irodalom kiváló ötvözete. A könyv írója – ismét Zigány Miklós – reális irodalomtörténeti áttekintést adott a Roland-énektől a 20. századig. A kiválasztott szemelvények egytől egyig kiváló alkotások, de a 20. századi tananyagot Zigány már ideológiai elvárásokhoz igazította. Nem meglepő, hogy az egyik fordítási gyakorlatban példaképnek állította az oroszokat: „Hosszú századokon át Franciaország volt a haladás szóvivője, de a XX. század küszöbén, a történelem színpadán megjelent egy új nép:

nyomdába érkezett 1967. november, megjelent 1968. június. Példányszám: 11 000.

⁴² „[...] az egész világ ismeri a francia divatot, a francia parfümöket, a francia konyhát [...]. Franciaország olyan, mint egy történelemkönyv.” (19. o.)

⁴³ „Párizs [...] a világ egyik legszebb városa.” (49. o.)

⁴⁴ „De a külvárosban, ami körbeveszi Párizst, az utcák szűkek. Az ócska házakban kevés levegő és napfény van. Menyire elűt a főváros gazdag negyedeitől.” (49. o.)

⁴⁵ „Francia fiatalok, ti ott vagytok mindenhol és mindig elsőként. A világ egyik legszebb ifjúsága vagytok és mi, akik a kommunizmusért harcolunk” (31. o.)

⁴⁶ „Egy szocialista rendszerben nem lesznek szomorú nők, emberek munka nélkül. Az élet szép lesz és mi mindnyájan boldogok leszünk”. (116. o.)

⁴⁷ *Francia nyelvkönyv az általános gimnáziumok IV. osztálya számára.* A művelődésügyi miniszter rendeletére. Tankönyvkiadó, Budapest. Készült a Művelődésügyi Minisztérium Középiskolai Főosztályának irányításával. Zigány Miklós munkája. A rajzokat Eigel István készítette. A kézirat nyomdába érkezett 1961. március. Megjelenés 1961. július. Példányszám: 5000.

az orosz. *Ki hitte volna, hogy Oroszország fog utat mutatni a világnak? [...]*⁴⁸ Negyedik osztályban új tanuló történelmi téma a francia ellenállás. Az ellenállás történetéből Gabriel Préri mint tragikus hőst jelenik meg: „...*député du Parti Communiste, journaliste à l'Humanité et un des chefs de la Résistance, a été fusillé par les Allemands le 15 décembre 1941.*”⁴⁹ A fordítási gyakorlat további információkat közöl róla: „*A francia ellenállásnak sok áldozata volt, és főként a Kommunista Párt tagjait kereste a Gestapo. A hazaszeretet és a nép szeretete erőssé tette a társadalmi haladásnak ezeket a harcosait: emlékezzünk Gabriel Préri-re [...]*”⁵⁰ A furcsán szerkesztett mondatok is világosan mutatják, hogy a tankönyvek egyszerre szolgáltak politikai és pedagógiai célkitűzéseket. Ezzel függ össze Louis Aragon szerepeltetése⁵¹ és ideologikus megközelítése is. Külön lecke foglalkozik vele. Aragon prózáíróként és esszéistaként is maradandót alkotott, de személyére sajátos árnyékot vetett elkötelezettsége: marxistának, kommunistának vallotta magát. „*Aragon est un des plus célèbres poètes français contemporains. Membre du Parti Communiste Français depuis 1931...*”⁵² Aragon számára a kommunista ember az ideál, így határozta meg: „[...] *L'homme communiste, c'est celui qui met l'homme*

au-dessus de lui-même. L'homme communiste c'est celui qui ne demande rien, mais qui veut tout pour l'homme.”⁵³ A tankönyv ezen részén érződik leginkább, hogy a szövegalkotó a politikai hatalom kedvére tesz. A könyvet rajzokkal illusztrált térkép zárja le, melyen Párizs történelmi és művészeti emlékei láthatók

– ez feltétlenül elismerést érdemel.

Elismerés illeti Bogdány Ferenc 1968-ban, a gimnáziumok negyedik osztálya számára kiadott tankönyvét is,⁵⁴ mert majdnem tökéletes; a tananyag csak kis része világnézeti jellegű. Előnyére írható, hogy az általános témákat az addigiaknál életszerűbb párbeszédekkel feldolgozó szövegek mintegy „kiléptek az életbe.” A történelmi témák a szokásosak: a párizsi kommün, az orosz forradalom Leninnel, a francia ellenállás kötelező jelleggel az elsajátítandó ismeretek körébe tartoztak továbbra is. Ami dicséretes, hogy Bogdány nemcsak a múlttal, hanem a jellel is foglalkozott. *Érdekes témát boncolgatott, az „Un billet pour la lune, s'il vous plaît!”*⁵⁵ című lecke, ahol a nyelvi ismeretek terén is az újdonság erejével hatott a szovjet űrkutatás addigi eredményeinek tanórai feldolgozása. A Szputnyik, a Luna-program, Jurij Gagarin személye, a hiteles, tudományos ismeretek magas információértékkel bírtak. A könyv további pozitívuma országismereti

⁴⁸ 56. o.

⁴⁹ „[...] kommunista parlamenti képviselő, a l'Humanité újságírója, az ellenállás egyik vezetője, a németek lőtték agyon 1941. december 15-én.” (59. o.)

⁵⁰ 62. o.

⁵¹ 119. o.

⁵² „Aragon az egyik leghíresebb francia kortárs költő. A Francia Kommunista Párt tagja 1931 óta” (119. o.)

⁵³ „[...] A kommunista az az ember, aki saját magát háttérbe helyezi. A kommunista ember az, aki semmit sem kér, de mindent akar az emberiségért.” (119. o.)

⁵⁴ *Francia tankönyv az általános gimnáziumok IV. osztálya számára.* Készült a művelődésügyi miniszter rendeletére a Művelődésügyi Minisztérium Közoktatási Főosztálya és az Országos Pedagógiai Intézet irányításával. Bogdány Ferenc munkája. A képeket Zsoldos Vera rajzolta. Bírálók: Kalocsay Tibor és Nagyajtósi István. Anyanyelvi bíráló: Mátrai Tivadarné. A kézirat nyomdába érkezett 1968. február, megjelent 1968. július. Példányszám: 11 000.

⁵⁵ 126–127. o.

tartalma: gazdag tematika, információkban bővelkedő olvasmányok, fekete-fehér fotók híres francia tájakról, városokról. Párizs leírása nagyszerű: „*Paris – capitale de la France, une des plus belles villes du monde.*

La plus ancienne partie de la ville – l’île de la Cité.

*Les monuments historiques et les curiosités de Paris: le Louvre, le Panthéon, Notre-Dame, la Sorbonne, la Tour Eiffel.*⁵⁶

A francia kultúra tetszetős megfogalmazásban: „[...] *Malgré la concurrence toujours plus sévère d’autres cultures, elle n’a jamais cessé de rayonner sur le monde et connaît même aujourd’hui un renouveau de vitalité.*”⁵⁷ A tankönyv értékét tovább növeli Pablo Picasso életrajza. A *Qui est Picasso?*⁵⁸ című szövegben nincs

politikai utalás; egy méltó írás került a híres festőművész neve alá.

Kevésbé dicséretes

azonban – Bogdány könyvének mondhatni legnagyobb melléfogása – a Joliot-Curie-ről szóló szöveg, melyet már a harmadik osztályban is olvashattak a diákok, 1960-ban: „*Je suis devenu communiste*” – *dit Joliot-Curie –, parce que je suis patriote [...]. Et si je dois être pris ou fusillé, je veux mourir communiste [...]. Il était un grand ami de l’URSS.*”⁵⁹ Kevés politika, ideológia van ebben a tankönyvben, de ez a gondolatsor a könyv „legsúlyosabb” része, hiszen ismét memorizálандó ismeret köntösében jelenik meg itt az ideológiai nevelés szándéka.

Jelen írásomban arra tettem kísérletet, hogy tíz olyan francia nyelvkönyvről adjak

összehasonlító elemzést, melyet 1956 és 1968 között a gimnáziumi oktatásban használtak. Általánosságban megállapítható, hogy a francia nyelvet ideológiai szempontok alapján tanították, az ismeretanyagokat a szocialista eszmeiség hatotta át, bár itt-ott felhígult ez az ideológia. Szigorúan csak központilag ellenőrzött, jóváhagyott tankönyvekből tanultak és tanítottak, alternatíva nem létezett. A tankönyveket sematizmus, ideológiai korlátok jellemezték, a minisztérium jelölte ki a tankönyvírókat is, akiknek folyamatosan értelmezniük kellett a politikai változásokat. A tankönyvek egyik legnagyobb fogyatékosága, hogy sok szempontból nem voltak életközeli. Az életszerűtlen nyelvi

helyzetek nem adtak hiteles társadalomképet, a valódi élet helyett egy olyan konstruált világot mutattak be, ahol

mindenki boldog – hozzájárulva egy téves, idealizált társadalomkép terjesztéséhez. Második osztálytól érezhetően erősödik az ideológiai nyomás, amelyet a hatalom a tananyagra gyakorol: megjelenik Sztálin, Rákosi, a Vörös Hadsereg, Joliot-Curie és mások, más témák a kötelező nyelvoktatás keretében. A korszakban a legmarkánsabb változást a negyedik gimnáziumi könyveknél figyelhetjük meg. Az 1961-es kiadású francia tankönyv szerzője, Zigány Miklós is már bátran nyúl francia irodalmi szemelvényekhez, Bogdány Ferenc 1968-as tankönyve tartalmának pedig már nagy része francia vonatkozású; rendszerezzi mindazt, amit Franciaországról

itt-ott felhígult ez az ideológia

⁵⁶ „Párizs – Franciaország fővárosa – a világ egyik legszebb városa. A legrégebbi városrész, az île de la Cité. Történelmi emlékművek és látványosságok: a Louvre, a Pantheon, a Notre-Dame, a Sorbonne, az Eiffel-torony.” (63. o.)

⁵⁷ „A francia kulturális élet távol van attól, hogy Franciaország határait korlátozódjon. Más kultúrák egyre erősebb konkurenciája ellenére soha nem szűnt meg beragyogni a világot, és napjainkban is az egyre megújuló életerő korát éli.” (68. o.)

⁵⁸ „Ki Picasso?” (85. o.)

⁵⁹ „Kommunista lettem – mondja Joliot-Curie –, mert hazafi vagyok. [...] És ha elfognak vagy lelőnek, kommunis-taként akarok meghalni» Nagy barátja volt a Szovjetunióknak.” (152. o.)

érdemes tudnia egy tizenévesnek, és csak kismértékben foglalkozik könyvében a Szovjetunióval.

A politikai függőség (illetve annak elkerülése) szempontjából nézve a Gergelyi – Nagyajtósi-féle tankönyvek a legkiegyensúlyozottabbak és legkiemelkedőbbek. Mindkettő 1967-ben jelent meg, első, illetve második évfolyamos gimnazisták számára. Ezek a tankönyvek mintha a jelenből szólnának, pozitív mintát nyújtottak a diákoknak. A szerzők munkájának jelentősége abban áll, hogy semmiféle politikai tartalmat nem sulykoltak bele az olvasmányok szövegeibe.

A Zigány-, Sipos-, Kuthy–Závodszy-féle tankönyvekbe szüremlett be leginkább az ideológia, a politika, pedig sem a könyvek jellege, sem a célközönség ezt nem indokolta. A „kötelező jelleg”, a politikai elvárásoknak való megfelelés a szövegeket magukat is monotonná tette. Nyelvpedagógiai szempontból megkérdőjelezhető bizonyos témák létjogosultsága. Joviális képet festettek a Szovjetunióról, s így erről a birodalomról jóval több információt kaptak a diákok, mint saját hazájukról vagy éppen magáról Franciaországról.

Kijelenthetjük: egy ideális tankönyv nem szolgál politikai-ideológiai hatalmat.

